

Inkluzija djece s teškoćama u razvoju u dječjem vrtiću Potočnica

Dječji vrtić Potočnica prvi je zagrebački vrtić koji je pokrenuo inkluzivni program odgoja i obrazovanja djece s motoričkim oštećenjima i ostvario sve preduvjete za uspješnu integraciju djece s posebnim potrebama u redovne odgojno-obrazovne programe. Njihovo iskustvo dragocjeno je odgajateljima i vrtićima koji žele adekvatno odgovoriti na potrebe djece s posebnim potrebama i njihovih roditelja.

**Borka Rumiha, prof. defektologinja
Tamara Hubeny-Lučev, prof. psihologinja
Danijela Gros Popović, prof. defektologinja
Martina Smiljanić, prof. logopedinja**

Čujemo li mi doista što nam poručuju osobe s invaliditetom? Poštujemo li i ostvarujemo li istinski njihova prava i želje? Koje osjećaje u nama bude osobe ili djeca s posebnim potrebama? Većina će ih opisati kao tugu, bol, patnju, nemoć, gubitak, nezadovoljstvo, slabost, težinu... Neki će pak prilikom susreta s osobom drukčijom od nas osjetiti snagu, moć, kompetenciju, ljubav, prihvaćanje, razumijevanje, povjerenje, hrabrost, prijateljstvo...

Jesmo li svjesni da je dijete s teškoćama u razvoju prije svega dijete kao i svako drugo, samo što ima određene posebne potrebe koje moramo prepoznati i primjerenom im pristupiti?

Uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne odgojno-obrazovne programe jedna je od temeljnih odrednica današnjeg suvremenog društva.

Slijedeći izrečene postavke, postali smo prvi zagrebački vrtić koji je, u travnju

1998. godine, pokrenuo *Program odgoja, naobrazbe i rehabilitacije djece s motoričkim oštećenjima*. Program se provodi u zasebnoj skupini, terapijsko-odgojnim i odgojno-obrazovnim djelovanjem, s posebnim naglaskom na čestoj integraciji u redovne grupe. U grupi je uz odgajatelja i defektologa prisutan i njegovatelj čiji je zadatak briga o specifičnim zdravstvenim teškoćama (inkontinencija, salivacija, smanjena pokretljivost i mogućnost brige o sebi i sl.). Fizioterapeut svakodnevno

'Osobe s invaliditetom širom svijeta ustaju u obranu svojih prava. Molimo, nemojte nam stajati na putu koji vodi u bolji život. Zahtijevamo da nas priznate onako kako to i zaslužujemo. Nemojte nas sažaljevati, aktivno se uključite i podržite nas!'

(Odbor za prava djeteta, siječanj, 1998.)

provodi fizikalnu terapiju u za to prikladno opremljenom prostoru. Budući da u vrtiću postoje arhitektonske barijere, od velike pomoći su nam civilni ročnici, koji djeci koja se ne mogu samostalno kretati osiguravaju mobilnost. I što je još važnije, pridonose osvješćivanju važnosti muške uloge u odgoju djeteta. Suradnjom svih stručnjaka uključenih u rad s ovom djecom, nastojimo stvoriti ugodno, slobodno

i poticajno okruženje u kojem će djeca stjecati znanja, vještine i navike potrebne za svakodnevni život.

Osnovna zadaća svakodnevnog rada u našem vrtiću jest omogućiti i poticati cjelovit i primjeren razvoj svih djetetovih potencijala. Duboko smo svjesni specifičnih potreba svakog djeteta, te svojim djelovanjem nastojimo kompenzirati invaliditet. Dakle, prilagođavamo prostorne uvjete nastojeći otkloniti ili ublažiti arhitektonske barijere; u radu koristimo specifičnu opremu, pomagala i didaktička sredstva; kontinuirano se educiramo i stječemo nova znanja i vještine potrebne u radu s djecom s posebnim potrebama; jačamo kompetencije pojedinih članova tima, ali ne zaboravljamo ni značaj suradničkih odnosa unutar tima.

Naša djeca s motoričkim oštećenjima svakodnevnim boravkom u vrtiću i druženjem s vršnjacima stječu nova životna iskustva, jačaju pozitivnu sliku o sebi i svojim mogućnostima, te uviđaju da imaju više sličnosti sa svojim vršnjacima nego različitosti.

Prihvaćanje različitosti

Međunarodno uporište naš je *Program* našao u zaključcima UNICEF-a o pravima djece. U sklopu državne politike koncept *Programa* temeljen je na odredbama *Zakona o predškolskom odgoju i naobrazbi*.

istražujemo i stvaramo

Dječji vrtić i odgojno-obrazovne ustanove dužne su stvarati primjerene uvjete za rast i razvoj svakog djeteta. Članci 1, 2, 3, 6, 15, 16, 17 i 20 posebno ističu važnost programa za djecu predškolske dobi s teškoćama u razvoju, te im na taj način osiguravaju jednaka prava na obrazovanje, a ujedno i promiču ideju uključivanja u redovite vrtiće.

Višegodišnje iskustvo u radu s djecom s teškoćama u razvoju, kao i temeljit pristup odgoju i obrazovanju djece s posebnim potrebama, omogućili su nam kvalitetne poruke i proširenje Programa za koje smo u travnju 2002. dobili suglasnost nadležnih institucija.

Tijekom posljednjih godina uvodi se pojam inkluzije, koji označava proces koji poštuje individualnost svakog djeteta, njegovu osobnost i različitost. U procesu inkluzije prihvaća se postojanje različitosti, ali se polazi od stava da osoba zbog toga nije manje vrijedna već je treba prihvatiti takvom kakva jest, imajući u vidu da je različitost u sposobnostima potrebna, prirodna i poželjna.

Inkluzija odbacuje izolaciju i ignoriranje osoba koje imaju dodatne, drukčije potrebe i nastoji izgraditi zajednicu u kojoj ljudi brinu jedni o drugima.

Gledajući prvenstveno dijete, a ne njegovo oštećenje, nastojali smo praktičnim djelovanjem postojeći Program približiti svakom djetetu s invaliditetom te mu omogućiti iste uvjete i prava u vrtiću kao i ostaloj djeci. U praksi to znači da djecu s težim motoričkim oštećenjima uključujemo u redovne grupe s njihovim vršnjacima.

Odgoj predškolske djece zasniva se na humanističko-razvojnoj koncepciji čiji je važan dio ideja o vrijednostima demokratskih odnosa među ljudima. S tim u vezi jedan od bitnih zadataka odgojno-obrazovnog rada jest poticanje...društvenosti, suosjećajnosti, osjetljivosti za potrebe drugih, težnje da se sudjeluje u radosti s drugima i pomogne ugroženom, surađuje

i dogovara s drugima, provodi zajedničke dogovore i sve konstruktivnije rješava sukobe... (Prijedlog koncepcije razvoja predškolskog odgoja, 1991.).

Vjerujemo kako integracija i inkluzija djece s teškoćama u razvoju otvara jednu dodatnu dimenziju prihvaćanja osoba s invaliditetom, onu koja omogućuje kvalitetan suživot s njima. Inkluzijom se i 'zdravoj' djeci omogućuje upoznavanje, prilagodavanje i prihvaćanje vršnjaka koji su po nekim potrebama, mogućnostima i

U našem vrtiću prilagodavamo prostorne uvjete nastojeći otkloniti ili ublažiti arhitektonske barijere; u radu koristimo specifičnu opremu, pomagala i didaktička sredstva; kontinuirano se educiramo i stječemo nova znanja i vještine potrebne u radu s djecom s posebnim potrebama; jačamo kompetencije pojedinih članova tima, ali ne zaboravljamo ni značaj suradničkih odnosa unutar tima.

ograničenjima drukčija od njih.

Smatramo da tako odgajamo ljude koji će znati bez predrasuda komunicirati i živjeti s osobama s invaliditetom. S druge strane, nas odrade (roditelje, studente, suradnike...) stavljamo u situaciju da se svakodnevno susrećemo i komuniciramo s djecom s teškoćama i njihovim roditeljima, te se na taj način suprotstavljamo predrasudama, neznanju i strahu od invaliditeta.

Zahvaljujući inkluziji, ostala se djeca u realnim životnim situacijama uče tolerantnosti, empatičnosti i uvažavanju različitosti. Naše je iskustvo da nakon što

zadovolje svoju prvu znatiželju i čuđenje ('Zašto ga mama nije naučila hodati?', 'Zašto ne može crtati kao ja?')... najčešće bez predrasuda prilaze, komuniciraju i u igru uključuju djecu s teškoćama. Često smo svjedoci kako djeca intuitivno prilagodavaju svoju igru i komunikaciju mogućnostima i potrebama sugraha. Prenose je na pod ili stol, mijenjaju pravila, pojednostavljaju komunikaciju, bez nestrpljenja čekaju odgovor...

Ponekad se događa da dijete manifestira neki od oblika teškoća u ponašanju kao posljedicu primarnog nedostatka ili neadekvatnih odgojnih postupaka. Tada je ostaloj djeci potrebno pomoći u nalaženju modela ponašanja kojim će sebe zaštititi, a djetetu s teškoćom pomoći u usvajanju primjerenih obrazaca zadovoljavanja svojih potreba.

Partnerstvo s roditeljima u programu inkluzije

Djeca s posebnim potrebama često su previše zaštićena od strane obitelji, pa im je nerijetko potrebno omogućiti da se u poznatoj, psihološki relativno sigurnoj i podržavajućoj okolini susretnu s frustracijama koje život s vršnjacima neminovno nosi.

Briga o djetetu s teškoćama zna biti vrlo zahtjevna. Roditelji često moraju donositi odluke s dalekosežnim posljedicama (integrirati dijete u redovitu skupinu ili ne; ako da u kojoj dobi; koji tip rehabilitacije odabrati; za koji tip školovanja se odlučiti...), a napredak djeteta uva sav trud ponekad izostaje. Džeg toga je važno da obitelj u vrtiću nađe i neku vrstu psihološke podrške, da joj se pomogne u odabiru optimalnih odgojnih postupaka, te praćenju razvoja djeteta.

Dijelom zbog ispunjenosti dana različitim oblicima rehabilitacije, a dijelom zbog psiholoških razloga, te obitelji se često osjećaju socijalno izolirano. Dio roditelja je uključen u rad udruga koje promiču brigu o djeci s posebnim potrebama i senzibiliziraju društvo za

potrebe te djece i njihovih obitelji, a participiranjem u radu vrtića daju novu kvalitetu integraciji djeteta i cijelih obitelji.

Suradnja s roditeljima je svakodnevna, a odvija se putem roditeljskih sastanaka, radionica, te najčešće individualnih razgovora, gdje je roditelj aktivno uključen u realizaciju programa. Zbog specifičnosti odgojnog procesa neizostavno je stalno informiranje roditelja i odgajatelja o svim promjenama vezanima uz rehabilitacijske sadržaje, promjene terapija, uvođenje nekih novih oblika rada, te uputa za rad kod kuće u cilju što boljeg napretka djeteta. Roditelji djece s motoričkim oštećenjima pozitivno vrednuju naš rad, a posebno ističu zadovoljstvo zbog činjenice što smo prepoznali problem vezan uz udaljenost ustanova za rad s djecom s posebnim potrebama od mjesta stanovanja. Smještajem djeteta u naš vrtić,

u redovan program, omogućili smo im aktivno uključivanje u život zajednice, dakle, prepoznali smo njihovu potrebu za radom, ali i slobodnim vremenom, te smo ih na taj način izjednačili u pravima s roditeljima ostale djece. Pod pokroviteljstvom Gradskog poglavarstva odnedavno su djeca uključena i u poseban gradski prijevoz, koji ih dovozi u vrtić i odvozi kući, što roditeljima još dodatno olakšava svakodnevne obveze.

Uz pomoć obitelji a djeci, želja nam je da našim radom informiramo i senzibiliziramo širu javnost o potrebama i mogućnostima invalidnih osoba, te na taj način potičemo društvenu odgovornost u rješavanju problema osoba s invaliditetom, kao i njihovo potpuno uključivanje u svakodnevni život zajednice.

Naše iskustvo i spoznaje primjenjive su i u budućim sličnim programima, što već

oživljava u praksi.

Primjena novih iskustava

Tijekom posljednjih godina ostvarili smo više međunarodnih kontakata i suradnju sa srodnim institucijama iz Mađarske, Austrije, Belgije, Švedske i Slovenije. Osobito nam je važna i korisna suradnja koju smo zadnje dvije godine otpočeli s Peto institutom iz Budimpešte (Peto Andras Institut of Conductive Education for the Motor Disabled and Conductor-Teacher Training College). Peto institut jedna je od najuglednijih institucija iz područja rada s osobama s invaliditetom, osobito s djecom s teškoćama u razvoju, poznata i priznata u Europi i svijetu. Zahvaljujući dosadašnjoj suradnji, uz podršku veleposlanstva Republike Mađarske, Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, te Gradskog poglavarstva, od 8. do 10. studenog 2004. u Zagrebu su stručni

istražujemo i stvaramo

djelatnici Peto instituta održali seminar i radionicu o metodama rada instituta.

S obzirom na postojeću suradnju s Peto institutom, te uvesti elemente konduktivne terapije u svakodnevni rehabilitacijski rad s djecom.

I na kraju možemo zaključiti da djeca s invaliditetom nisu više izolirana, već su u poticajnom okruženju svojih vršnjaka. U našem vrtiću djeca s teškoćama u razvoju ostvaruju osnovna prava svakog djeteta na druženje, igru i obrazovanje u svom prirodnom okruženju s ostalim djecom iz susjedstva.

Kako se živi, igra i uči u skupini djece s motoričkim oštećenjima

Program rada u skupini za djecu s motoričkim teškoćama strukturiran je tako da maksimalno naglašava povezanost i integraciju pojedinih odgojno-obrazovnih i rehabilitacijskih sadržaja, kako bi što više nalikovao programima koji se provode u ostalim vrtićkim skupinama. Sadržaji su individualizirani prvenstveno prema interesima djeteta s kojim se provode te djetetovim potrebama i trenutnom stupnju djetetova razvoja u pojedinim razvojnim područjima. Program razvoja motorike obuhvaća poticanje razvoja grube motorike, fine motorike i grafomotorike, u području percepcije potičemo razvoj vizualne percepcije, auditivne percepcije, taktile percepcije, te olfaktorne percepcije i percepcije okusa. Govorni razvoj potičemo svakodnevnim komunikacijom djece s defektologom, i djece međusobno tijekom zajedničkih aktivnosti. Uspostavu toplog i pozitivnog odnosa između defektologa, odgajatelja, ostalih djelatnika vrtića i svakog pojedinog djeteta smatramo pretpostavkom uspješnog socio-emocionalnog razvoja djece.

Sve aktivnosti djece prezentiramo na njima najzanimljiviji način - putem igre, jer je 'igra snažna motivacija za djecu,

kontekst unutar kojeg djeca najbolje uče i razvijaju se, a isto tako i proces koji pridonosi razvoju djeteta u svim područjima: spoznajnom, društvenom, emocionalnom i tjelesnom.' (S. Bredecamp, 1996.). Isto tako, znanja i vještine koje uvijek bavamo putem igre, djeca s veseljem ponavljaju, uključuju ih u svoje slobodne igre, a često ih se rado igraju i kod kuće s roditeljima.

U z igru, djeci s posebnim potrebama osobito su važna neposredna iskustva u kojima koriste sva svoja osjetila. Tako na primjer djeca koja samostalno gule mandarine uvježbavaju taktilnu percepciju opipavajući koru i oblik mandarine, vježbaju motoriku prstiju, osjećaju njezin miris i okus, te grade pozitivnu sliku o sebi spoznajom da su sve

**'Kada imamo otvorene oči, mi
smo različiti,
ali kada zatvorimo oči,
svi smo mi isti.'**

Andrija, 4,7 godina

- dječak s cerebralnom paralizom

sami napravili.

Kad god je moguće, gotova sredstva za rad zamjenjujemo sredstvima koja izrađujemo zajedno s djecom i zatim ih koristimo u igri. Nedavno smo izradili malo kazalište lutaka i lutkice za prste. Djeca su spontano započela dramsku improvizaciju i osmislila tekst igrokaza, dogovorila se tko će prvi glumiti a tko će biti publika i sl. Igrajući se kazališta uvježbavali smo finu motoriku izrezujući pozornicu i lutke, lijepiči dijelove, grafomotoriku bojeći i crtajući scenografiju (a usput smo učili o bojama), komunikaciju između djece i odraslih u dogovorima o izgledu pozornice i lutaka, lijepo ponašanje kad smo molili tetu krojačicu da nam sašije zastor

za kazalište i poslije joj zahvalili, a najbolje od svega je bilo to što smo puno maštali i smijali se te uživali u pljesku publike! Našim igrama ponekad se pridruže djeca iz drugih skupina, a češće mi s djecom odlazimo u druge sobe ili u vrtićko dvorište gdje se imaju prilike družiti s vršnjacima i zajedno s njima se samostalno igrati jer su penjalice i tobogani prilagođeni djeci s motoričkim poteškoćama.

Kako žive, igraju se i uče djeca s motoričkim oštećenjima integrirana u redovne vrtićke skupine - provedba programa inkluzije

Kad govorimo o integraciji, moramo imati na umu što želimo njome postići - samo fizičku integraciju bez ispunjavanja određenih preduvjeta ili integraciju u kojoj ćemo poštivati i zadovoljiti sve specifične potrebe djece?

Rukovodeći se dodatnim potrebama integrirane djece, bitno je osmisliti najbolje načine pružanja odgojno-obrazovnog kontinuiteta koji će poštivati specifične potrebe i prava svakog djeteta u svakodnevnoj sredini.

Djeca koju integriramo u redovne vrtićke skupine uglavnom imaju motoričke teškoće, a stručni tim procjenjuje mogu li pratiti redoviti vrtićki program. Najveća odstupanja kod te djece manifestiraju se na području grube motorike, odnosno pokretljivosti djece, na području fine motorike i vizuomotorne koordinacije, grafomotorike i govora.

Osnovna zamisao svakodnevnice u vrtiću jest omogućiti i poticati cjelovit i primjeren razvoj svih djetetovih potencijala, na način da se osjeća slobodno, samostalno i poticajno. Stoga smo prije svega željeli osigurati sve preduvjete za uspješnu integraciju, koji se odnose na pravilan odabir programa, osiguravanje dodatnog kadra, te opremanje i prilagodbu prostora.

U program inkluzije uključeno je sestoro djece. U svaku skupinu uključili smo po dvoje djece s teškoćama jer su nam do-

sadašnja iskustva pokazala da djeca sa sličnim poteškoćama zajedno znatno lakše prihvaćaju novu sredinu i program i da puno lakše uspostavljaju komunikaciju i socijalne odnose s vršnjacima ako je uz njih prijatelj koji je isto tako po nečemu 'dručkiji'. Djeca prate redovan osmosatni program skupine u koji su uključeni, uz individualizaciju sadržaja na područjima gdje se za to ukaže potreba. Zbog već navedenih specifičnih potreba te djece, u svakodnevnom radu sudjeluje njegovatelj koji brine o području kulturno-higijenskih navika, jer su djeca zbog smanjene pokretljivosti ovisna o pomoći druge osobe, te defektolog, logoped i fizikalni terapeut, koji provode individualni rad sa svakim djetetom.

Osnovna načela kojima se rukovodimo u svakodnevnom radu jesu naglašena individualizacija, utvrđivanje i zadovoljavanje specifičnih potreba svakog djeteta, sloboda sadržaja u odnosu na metode rada i djelatnike, te timski rad. Ovakav program omogućava kontinuitet odgojno-obrazovnog i reha-

Literatura:

1. Bilten «Društvo cerebralne i dječje paralize», rujna 2002., Zagreb
2. Bilten «Društvo cerebralne i dječje paralize», travanj 2001., Zagreb
3. Bredekamp, S.: Kako djecu odgajati, Educa, Zagreb, 1996.
4. «Dijete, vrtić, obitelj», časopis broj 41/jesen 2006., Pučko otvoreno učilište Korak po korak, Zagreb
5. Godišnji plan i program rada dječjeg vrtića Potočnica, 2005./2006., Zagreb
6. Konvencija o pravima djeteta, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2001., Zagreb
7. Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava, Vlada Republike Hrvatske, 1999., Zagreb
8. Prijedlog koncepcije razvoja predškolskog odgoja, Glasnik Ministarstva Prosvjete i kulture, br. 7/8, 1991.
9. Rush W. Dozier: Zašto mrzimo, Neretva, Zagreb, 2003.
10. Svijet dostojan djece, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži,
11. This is our world, too!, Disability Awareness in Action 2001., London
12. Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi, Narodne novine, br. 10/1997.

bilitacijskog rada jer nam omogućava stalni uvid u napredak djeteta i optimalno razvijanje njihovih potencijala do maksimuma. Djeca s teškoćama u ovakvom programu stječu nova iskustva, kojih su zbog svojih posebnih potreba često nepravедno lišena, a time jačaju pozitivnu sliku o sebi i svojim mogućnostima,

uviđajući da imaju više sličnosti nego različitosti u odnosu na svoje vršnjake, što je pored svega i korisna priprema za školski sustav.

Svakodnevna suradnja u radu odvija se timski između odgajatelja i terapeuta, kao i roditelja, koji su punopravni partneri u našem programu.